

**FOKUSIRANO ANKETIRANJE LJEKARA I PACIJENATA O PRAVIMA
OSOBA SA MENTALNIM OBOLJENJIMA**

Kotor

mart 2017.

Fokusirano anketiranje ljekara i pacijenata o pravima osoba sa mentalnim oboljenjima

Izdavač

Akcija za ljudska prava / Human Rights Action (HRA)
Ulica Slobode 74/II, 81 000 Podgorica, Crna Gora
Tel/fax: 020/ 232 348, 232 358
hra@t-com.me
www.hraction.org

Za izdavača

Tea Gorjanc Prelević

Autorke

Ervina Dabižinović
Ljupka Kovačević

Uredila

Martina Markolović

Istraživanje je objavljeno u okviru projekta "Van izolacije – ostvarivanje prava pacijenata sa mentalnim oboljenjima" koji su sprovele nevladine organizacije Akcija za ljudska prava (HRA), iz Podgorice, Centar za žensko i mirovno obrazovanje ANIMA, iz Kotora, i Mental Disability Advocacy Centre (MDAC), iz Budimpešte, uz podršku Evropske Komisije posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i opštine Kotor.

Njegov sadržaj je isključiva odgovornost autorki i ni u kom pogledu ne odražava stavove i mišljenja donatora.

Sadržaj:

1. Uvod.....	4
2. Zaključci i preporuke.....	5
2.1. Zaključci	5
2.2. Preporuke.....	6
3. Rezultati fokusiranog anketiranja pacijentkinja i pacijenata.....	8
3.1. Informisanost o pravima i percepcija diskriminacije	8
3.2. Poslovna sposobnost	9
3.3. Resocijalizacija i podrška nakon otpusta sa bolničkog liječenja.....	9
4. Rezultati fokusiranog anketiranja osoblja.....	9
4.1. Informisanost o pravima i percepcija diskriminacije.....	9
4.2. Znanje o ljudskim pravima	10
4.3. Resocijalizacija i podrška nakon otpusta sa bolničkog liječenja.....	10

1. Uvod

U sklopu projekta „Van izolacije – ostvarivanje prava pacijenata sa mentalnim oboljenjima“ koji su sprovele Akcija za ljudska prava - HRA, Centar za žensko i mirovno obrazovanje – ANIMA i Mental Disability Advocacy Center – MDAC, uz podršku Evropske komisije posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i Opštine Kotor, sprovedeno je fokusirano anketiranje ljekara i pacijenata o pravima osoba sa mentalnim oboljenjima.

Anketiranje je obavljeno od januara do marta 2017. godine u Specijalnoj bolnici za psihijatriju u Kotoru (Bolnici), Klinici za psihijatriju u okviru Kliničkog centra u Podgorici (Klinici) i Odjeljenju za psihijatriju u okviru Opšte bolnice u Nikšiću (Odjeljenju)¹.

Njime je obuhvaćeno 25 zaposlenih u navedenim institucijama i to: 12 psihijatara, 12 glavnih sestara i tehničara i 1 psiholog, kao i 96 pacijenata, od kojih 26 (21%) žena i 70 (79%) muškaraca, koji su u navedenom periodu zatečeni na bolničkom liječenju u navedenim ustanovama.

Od ukupnog broja anketiranih pacijentkinja i pacijenata, 76,4% je više puta hospitalizovano, dok je 20,3% bilo na prvom bolničkom liječenju. Ostatak anketiranih (3,3%) nije dao odgovor na postavljeno pitanje.

Istraživanje su sprovele psihološkinje iz ANIME, Ljupka Kovačević i Ervina Dabižinović.

Anketom su obuhvaćene tri oblasti: poznavanje prava i percepcija diskriminacije pacijenata, liječenje i resocijalizacija.

Nakon analize prikupljenih informacija, izvedeni su zaključci i date odgovarajuće preporuke.

Nadamo se da će rezultati i preporuke koristiti za prevazilaženje problema uočenih u praksi, za kreiranje profesionalnih planova i programa za lica koja rade u zdravstvenim ustanovama sa osobama sa mentalnim oboljenjima, posebno u cilju poboljšanja programa obuke o mentalnom zdravlju.

¹ Zdravstvena djelatnost se obavlja na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou zdravstvene zaštite. U kontekstu psihijatrijskih ustanova, psihijatrijske ambulate pri domovima zdravlja pružaju primarne usluge, Odjeljenje u Nikšiću usluge na sekundarnom nivou, dok Klinika u Podgorici pruža usluge na tercijarnom nivou. Iako Bonica u Kotoru formalno pripada sekundarnom nivou zdravstvene zaštite, ona je najznačajnija stacionarna ustanova za psihijatrijsku zdravstvenu djelatnost u Crnoj Gori, između ostalog i zato što se isključivo u Bolnici zbrinjavaju i prisilno hospitalizovani pacijenti.

2. Zaključci i preporuke

2.1. Zaključci

Po pravilu, pacijentkinje i pacijenti se ne žale na povredu njihovih prava po bilo kom osnovu. Od 100% ispitanih, samo 3,7% se žalilo na bilo što u odnosu na tretman u ustanovi.

Međutim, uočeno je i da su oni u većini slučajeva odgovorili da nijesu bili uopšte informisani o svojim pravima. Sa druge strane, više od 2/3 zaposlenih koji rade sa pacijentima je odgovorilo da pacijente usmeno informišu o pravima i to odmah prilikom prijema.

Iako bi bilo potrebno dalje istražiti uzroke usled kojih se javlja uočena razlika u odgovorima, dijeljenje brošura kao i drugih pisanih uputstava u cilju upoznavanja pacijenata i članova njihovih porodica sa pravima bi svakako doprinijelo prevazilaženju uočene razlike.

Većina (69%) ispitanika koristi pravo da o svom trošku, uz punu privatnost, šalje i prima poštu i pakete, kao i da koristi telefon, dok 8,3% ispitanika nijesu koristili ova prava (ostatak od 22,7% ispitanika nije odgovorio na postavljeno pitanje). Ipak, najveći broj pacijenata/kinja koji koriste telefon je kazao da to čini putem telefona koji se nalazi u ambulanti u prisustvu medicinskog osoblja, pri čemu vrijeme i dužinu trajanja razgovora određuje osoblje. Imajući u vidu ovaj nalaz, kao i činjenicu da pacijentima ni u jednoj ustanovi nijesu obezbijeđeni ormarići sa bravom i ključem u koje bi smjestili svoje lične stvari, pacijentima nije obezbijeđeno pravo na privatnost.

Većina ispitanih pacijenata i pacijentkinja je odgovorila da nijesu znali da imaju pravo na izbor ljekara, kao i da nijesu upoznati sa svojom dijagnozom, terapijom i nus-pojavama terapije. Takođe, većina je odgovorila da ne zna da imaju pravo da u postupku davanja pristanka na liječenje bude prisutno jedno ili više lica u koje osoba koja pristaje na liječenje ima povjerenja, niti je upoznata sa mogućnošću povlačenja pristanka na liječenje. I ovdje se uočava razlika u odnosu na odgovore zaposlenih, koji su, primjera radi, svi naveli da su svi pacijenti upoznati sa svojom dijagnozom, a većina ispitanika i da su upoznati sa terapijom.

Konačno, većina ispitanih pacijentkinja i pacijenata ne prepoznaje diskriminaciju, dok su zaposleni u Bolnici ukazali na diskriminaciju žena zavisnica od alkohola i psihoaktivnih supstanci u pogledu nedostatka uslova za njihovo stacionarno liječenje.

Prema dobijenim odgovorima najmanje jedna trećina ispitanika je lišena poslovne sposobnosti (34,3%), dok 11,7% ispitanika nije znalo da li su lišeni poslovne sposobnosti ili ne. Nažalost, većina ispitanika koji su lišeni poslovne sposobnosti nije bila upoznata sa mogućnošću vraćanja poslovne sposobnosti – 40,5%, dok 37,2% ispitanika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Svega 16,8% ispitanika je odgovorilo da imaju tu informaciju. I ovdje naglašavamo da je lišenje poslovne sposobnosti neprihvatljivo u modernom društvu i suprotno principima poštovanja ljudskih prava i zabrane diskriminacije. Rješavanju ovoga problema ne doprinosi činjenica da je, na pitanje, da li su učestvovali na treninzima i obukama o ljudskim pravima i novim pristupima

invalidnosti u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, više od polovine zaposlenih ispitanika i ispitanica (52,9%) odgovorilo da nije nikada učestvovalo na treninzima o ljudskim pravima.

Istraživanje je pokazalo da 62,9% pacijenata i pacijentkinja i 100% zaposlenih smatra da je za uspješnu resocijalizaciju pacijenata prvenstveno neophodna podrška porodice. Ostatak pacijenata (37,1%) smatra da je za uspješnu resocijalizaciju prvenstveno važno razumijevanje okoline odnosno društva.

2.2. Preporuke

1. Kontinuirano informisati pacijente o mogućnostima da zaštite svoja prava.
2. Obezbijediti dovoljan broj brošura i drugih uputstava (npr. u vidu plakata) o pravima pacijenata i članova njihovih porodica i obezbijediti da ih dobiju odmah po prijemu na odjeljenje, kliniku ili u bolnicu..
3. Detaljnije istražiti uzroke usled kojih se javljaju različiti odgovori u pogledu percepcije informisanosti pacijentkinja i pacijenata od strane osoblja i samih pacijenata.
4. Periodično ispitivati i ocijeniti podatak o tome koliko pacijenti koriste mogućnosti da zaštite svoja prava.
5. Omogućiti pacijentima privatnost dok obavljaju telefonske razgovore i obezbijediti im ormariće sa bravom i ključem u koje bi smjestili svoje lične stvari tokom boravka u ustanovi.
6. Dodatno edukovati osoblje o pravima osoba sa mentalnim oboljenjima.
7. Informisati javnost, raditi na podizanju svijesti i aktivno raditi na razbijanju predrasuda i stereotipa prema osobama sa mentalnim oboljenjima u društvu.
8. Obezbijediti, bez diskriminacije, uslove za stacionarno liječenje žena zavisnica od alkohola i psihoaktivnih supstanci u Crnoj Gori.
9. Imajući u vidu da propisi Crne Gore nisu u saglasnosti sa međunarodnim dokumentima i standardima po pitanju lišenja poslovne sposobnosti, prvenstveno Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, neophodno je preduzeti korake ka usaglašavanju propisa, a u međuvremenu ih i neposredno primjenjivati tako što bi se obustavilo lišavanje poslovne sposobnosti, a ograničavanje poslovne sposobnosti primjenjivalo restriktivno.

10. Uspostaviti i kontinuirano omogućiti pristup odgovarajućim servisima u oblasti mentalnog zdravlja svakoj osobi sa mentalnim oboljenjem i članovima njene porodice.

3. Rezultati fokusiranog anketiranja pacijentkinja i pacijenata

3.1. Informisanost o pravima i percepcija diskriminacije

Pacijentkinjama i pacijentima su postavljena pitanja o tome da li su i na koji način upoznati sa svojim pravima, prepoznaju li diskriminaciju, te da li se poštuje njihovo pravo na privatnost.

Nešto više od polovine ispitanih pacijenata odgovorilo je da smatra da nijesu informisani o svojim pravima (55,1%), 35,9% je odgovorilo da misli da je upoznato, dok je 4,5% pacijenata odgovorilo da ne zna, odnosno da nema odgovor na postavljeno pitanje. Pacijenti su upoznati sa svojim pravima uglavnom usmenim putem, na prijemu u ustanovu, odnosno kasnije u razgovoru sa osobljem (31,9%), odnosno preko oglasne table (4%).

Većina, odnosno 69% ispitanika koristi pravo da o svom trošku, uz punu privatnost, šalje i prima poštu i pakete, dok 8,3% ispitanika nijesu koristili ovo pravo (ostatak od 22,7% ispitanika nije odgovorio na postavljeno pitanje). Ipak, najveći broj pacijenata/kinja koji koriste telefon to čini putem telefona koji se nalazi u ambulanti u prisustvu medicinskog osoblja, pri čemu vrijeme i dužinu trajanja razgovora određuje osoblje.

Na pitanje o diskriminaciji, nešto više od polovine ispitanika je odgovorilo da ne prepoznaje diskriminaciju (51,3%), dok 28,8% ispitanika nije odgovorilo na postavljeno pitanje. Kao razlog navode da nisu upoznati sa načinom na koji se liječi i tretira drugi pol, budući da su odvojena muška i ženska odjeljenja i da je malo zajedničkih aktivnosti. Svega 18,7% ispitanika je odgovorilo da se smatra diskriminisanim, dok je 1,2% ispitanika odgovorilo da ne zna odgovor na postavljeno pitanje.

Dalje, pacijentkinje i pacijenti su odgovarali na pitanja o tome na koji način su upoznati sa pravom na odabir ljekara, pravom na pristanak na liječenje, pravom da budu upoznati sa dijagnozom, terapijom i njenim nus-pojavama, mogućnošću prisustva osobe od povjerenja prilikom davanja pristanka na liječenje, povlačenja pristanka i liječenjem protiv njihove volje.

Većina ispitanika (71,3%) nije informisana da ima pravo da odabere svog ljekara (71,3%), dok 27% zna da ima ovo pravo (odgovor nije dalo 1,7% ispitanika). Takođe, većina ispitanika (56,2%) nije upoznata sa mogućnošću prisustva osobe od povjerenja tokom davanja pristanka na liječenje, dok je 31,5% dalo pozitivan odgovor na ovo pitanje.

Konačno, većina ispitanika je odgovorila da nije upoznata sa mogućnošću povlačenja pristanka na liječenje – 51%.

Na pitanje da li su nekada bili podvrgnuti liječenju protiv svoje volje, polovina ispitanih pacijenata/kinja (49%) je odgovorila potvrdno, dok sa 47,2% to nije bio slučaj.

Ukupno 96,3% anketiranih nije nikada podnijelo žalbu po bilo kom pitanju, dok 3,7% jeste.

3.2. Poslovna sposobnost

Ispitanici/e su odgovarali/e na pitanja o tome da li imaju poslovnu sposobnost, biračko pravo i da li ga koriste, kako je tekao postupak oduzimanja poslovne sposobnosti (ako je oduzeta), ko je njihov staratelj i da li su upoznati sa mogućnošću vraćanja poslovne sposobnosti.

Od ukupnog broja ispitanika, 54% je odgovorilo da ima poslovnu sposobnost, 34,3% da nemaju, dok 11,7% pacijenata/kinja nije bilo sigurno u odgovor, odnosno nijesu mogli precizno odgovoriti. Ispitanici koji su odgovorili da imaju poslovnu sposobnost su većinom ostvarivali biračko pravo (62,5%) pravo, dok 34,1% je odgovorilo da to pravo ne koristi (3,4% ispitanika nije znalo odgovor). Prema dobijenim odgovorima, 37,5% ispitanika kojima je oduzeta poslovna sposobnost ima za staratelja nekog od članova porodice, dok njih 4,1% navodi da je njihov staratelj Centar za socijalni rad. Većina pacijenata/kinja kojima je oduzeta poslovna sposobnost nije upoznata sa mogućnošću vraćanja poslovne sposobnosti – 40,5%, dok 16,8% tvrdi da ima tu informaciju, a 37,2% pacijenata/kinja nije dalo odgovor na ovo pitanje.

3.3. Resocijalizacija i podrška nakon otpusta za bolničkog liječenja

Većina anketiranih uglavnom uočava promjene kod sebe nakon hospitalizacije (53,1%), dok njih 18,7% nije dalo odgovor, a 21,8% smatra da do promjene nakon hospitalizacije nije došlo.

Na pitanje čija podrška bi najviše značila po izlasku iz ustanove, većina ispitanika (59,3%) je odgovorila da smatra da bi najznačajnije bilo imati podršku porodice, prijatelja.

4. Rezultati fokusiranog anketiranja osoblja

4.1. Informisanost o pravima i percepcija diskriminacije

Istraživanje je pokazalo da se u 71,4% slučajeva pacijenti usmeno informišu o pravima i to odmah prilikom prijema. Mali broj ispitanika (4,8%) je kazao da pacijente pisanim putem informiše o njihovim pravima. Čak 23,8% ispitanika nije odgovorilo na ovo pitanje.

Jasno se uočava razlika između odgovora koje su dali pacijentkinje i pacijenti i odgovora osoblja. Naime, kako smo već kazali, 55,1% pacijenata je izjavilo da nije bilo informisano o njihovim pravima naročito kada je u pitanju pravo da podnose žalbe na tretman u psihijatrijskim ustanovama nadzornim tijelima.

Dalje, dok zaposleni, s jedne strane, smatraju da su svi pacijenti upoznati sa svojom dijagnozom i terapijom, predstavili smo prethodno podatak da 34,8% pacijenata tvrdi da ne

znaju koju terapiju piju. Konačno, dok 70,6% zaposlenih smatra da su pacijenti i pacijentkinje imali priliku da razgovaraju sa svojim lekarom o drugim oblicima liječenja, 59,9% ispitanih pacijentkinja i pacijenata je tvrdilo da nije imalo priliku da o tome razgovara sa svojim lekarom. Neophodno je detaljnije istražiti uzroke usled kojih se javljaju uočene razlike.

Na pitanje u vezi sa diskriminacijom u odnosu na manjinske grupe (žene, LGBT osobe, Rome, osobe sa invaliditetom itd.) većina intervjuisanog osoblja je odgovorila da smatra da nema diskriminacije (58,8%). U ovu grupu (koja dakle smatra da nema diskriminacije), ubraja se dio zaposlenih iz Bolnice, kao i svi zaposleni koji su anketirani na Klinici u Podgorici i Odjeljenju u Nikšiću. Ostatak ispitanika od 41,2% , koji su zaposleni u Bolnici, smatraju da se diskriminacija, u najvećem dijelu, ogleda u tome što u bolnici ne postoji žensko odjeljenje za liječenje bolesti zavisnosti, kao ni žensko sudsko odjeljenje.

4.2. Znanje o ljudskim pravima

Na pitanje da li su učestvovali na treninzima i obukama o ljudskim pravima i novim pristupima invalidnosti u skladu sa UN Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom, više od polovine ispitanika i ispitanica, čak 52,9%, je odgovorilo da nije nikada učestvovalo na treninzima o ljudskim pravima, dok je 17,6% učestvovalo na obuci o ljudskim pravima. Nažalost, gotovo jedna trećina ispitanika/ca (29,5%) nije dalo odgovor na ovo pitanje.

4.3. Resocijalizacija i podrška nakon otpusta za bolničkog liječenja

Istraživanje je pokazalo da se u postupku resocijalizacije pacijenata, odnosno ponovnog uključivanja pacijenata u društveni život, nailazi na niz poteškoća. Tako je 41,2% ispitanika koji svakodnevno rade sa pacijentima navelo izostanak podrške porodice, a 17,6% nerazumijevanje društva odnosno okoline.

U korelaciji sa prethodnim podacima, 100% ispitanika smatra da oporavak pacijenata umnogome zavisi od kvaliteta života u porodici, a 91,4% od kvaliteta socijalnih interakcija.

Istraživanje je pokazalo da 62,9% pacijenata/kinja i 100% zaposlenih smatra da je za uspješnu resocijalizaciju pacijenata prvenstveno neophodna podrška porodice, a zatim i razumijevanje okoline odnosno društva.